

Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi

2020, 4(1):22-34.

DOI: [10.29226/TR1001.2020.177](https://doi.org/10.29226/TR1001.2020.177).

ISSN: 2587-0785 Dergi web sayfası: <https://www.yepad.org>

KAVRAMSAL MAKALE

Eleştirel Kuramın Kamu Yönetimiyle İlişkisi

Dr. Emre AYDİLEK, Kastamonu Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü, e-posta: eyadilek@kastamonu.edu.tr.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7830-1928>

Öz

Eleştirel Kuram, 20. yüzyılın başlarında, daha sonra Frankfurt Okulu olarak bilinecek olan “Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü” adı altında, bir grup akademisyen tarafından oluşturulmuş bir düşünce akımıdır. Bu düşünsel yaklaşımda, farklı dönemlerde farklı görüşler benimsenmiş olmakla birlikte, özünde pozitivizm ve araçsal akıl başta olmak üzere, modern kapitalist toplumsal düzen eleştirilmektedir. Aydınlanmanın, modernizmin ve modern aklın, kapitalizmin hizmetine girdiğinden yakınılmakta, bireylerin yaşamlarının kontrol edildiği ve onların belirli kalıplar içerisinde davranmaya zorlandığı bir sistemin varlığına karşı çıkmaktadır. Bu çalışmada, diğer kuramsal yaklaşımlardan ve ideolojilerden negatif ve eleştirel bir bakış açısına sahip olması nedeniyle farklılaşan Eleştirel Kuram, Kamu Yönetimi disiplini ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Kuramsal tartışmaların, analitik bir biçimde sistematize edilerek kurgulanmasıyla oluşturulacak metodoloji, çalışmanın inşa edilmesinde temel yöntem olarak kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Kuram, Frankfurt Okulu, Kamu Yönetimi.

Makale Gönderme Tarihi: 09.12.2019

Makale Kabul Tarihi: 25.01.2020

Önerilen Atıf: Aydılek, E. (2020). Eleştirel Kuramın Kamu Yönetimiyle İlişkisi, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(1):22-34.

© 2020 Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi.

**Journal of Management, Economic and Marketing
Research**

2020, 4(1):22-34.

DOI: [10.29226/TR1001.2020.177](https://doi.org/10.29226/TR1001.2020.177).

ISSN: 2587-0785 Journal Homepage: <https://www.yepad.org>

CONCEPTUAL PAPER

Critical Theory and Its Relationship With The Discipline of Public Administration

Dr. Emre AYDİLEK, Kastamonu University, Coordinatorship of Scientific Research Projects, E-mail: eyadilek@kastamonu.edu.tr.

Abstract

Critical Theory is a trend of thought created by a group of academicians at the beginning of the 20th century under the name "Frankfurt Institute of Social Research", which will later be known as the Frankfurt School. In this intellectual approach, although different views have been adopted at different times, the modern capitalist social order, primarily in positivism and instrumental reason, is criticized. It is complained that enlightenment, modernism and modern mind are at the service of capitalism, and the existence of a system where individuals' lives are controlled and they are forced to act in certain patterns is opposed. In this study, Critical Theory, which differs from other theoretical approaches and ideologies due to its negative and critical perspective, will be explained by associating it with the discipline of Public Administration. The methodology that will be created by organizing the theoretical discussions systematically and analytically will be used as the basic method in the construction of the study.

Keywords: Critical Theory, Frankfurt School, Public Administration.

Received: 09.12.2019

Accepted: 25.01.2020

Suggested Citation: Aydılek, E. (2020). Critical Theory and Its Relationship With The Discipline of Public Administration, *Journal of Management, Economic and Marketing Research*, 4(1):22-34.

© 2020 Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi.

GİRİŞ

Eleştirel Kuram, modernizme ve kapitalist toplumsal düzene yönelik tenkit edici görüşlerin paradigmaya/okula dönüştüğü bir yaklaşım biçimi olup temelde Frankfurt Okulu'nun başatlık ettiği bir düşünsel akımdır. 1920'li yılların başında Almanya'da ortaya çıkan Frankfurt Okulu, tarihsel bir gelişim süreci içerisinde farklı yaklaşım ve görüşlerden beslenerek Eleştirel düşünceyi akademik yazına entegre etmiştir.

Habermas'a kadar, Marksizm'in yeniden yorumlanması ve eksikliklerinin giderilmesini temel amaç olarak ön planda tutan bu düşünce akımı, Habermas'ın yöneticiliğinde yapısal ve post-modern eleştiriye yönelmiştir. Bir başka ifadeyle Horkheimer, Adorno ve Marcuse gibi ilk kuşak eleştirel kuramcılar, Ortodoks Marksizm'i gözden geçirme ve güncelleme eğiliminde iken, ikinci kuşağı temsil eden Habermas ve takipçileri post-modernizmin temel değerlerine ve toplumsal alanda getirdikleri dönüşüme yönelik eleştirel bir alan açmıştır.

Eleştirel Kuram'ın bilim dünyasına getirdiği katkının anlatıldığı ve kuramın özünün, savunduğu değerlerin, karşıt olduğu düşüncelerin ortaya konduğu bu çalışmada, öncelikle eleştirelilik ve eleştirel düşünce hakkında kavramsal bilgi verilecek, ardından Frankfurt Okulu ve Eleştirel Kuramın temel argümanlarını ifade eden araçsal-modernist akıl ve pozitivist düşünce akımlarının eleştirisine yer verilecektir. Son olarak Eleştirel Kuram'ın Kamu Yönetimi disiplini ile ilişkisi irdelenerek çalışma sonlandırılacaktır.

Eleştirel Düşüncenin Kuramsal Dinamikleri

Akademik literatür, bir konu hakkında yapılan araştırma, tespit ve gözlemleri içeren yazınlardan, tezlerden ve teorilerden oluşmaktadır. Bu yazınlardan bazıları yeni bir görüş/görüşler içermekteyken, bazıları da mevcut görüşlerin eleştirisine¹ odaklanmaktadır. Bu kapsamda bir kuramın eleştirel olması, onun muhalif ve sorgulayıcı bir analiz yöntemine sahip olduğunu gösterir (Karadeniz, 2011: 56). İşte "Eleştirel Kuram", "Eleştirel Teori", "Eleştirel Yaklaşım" gibi isimlerle ifade edilen bu bilimsel bakış açısı, adından da anlaşıldığı üzere, birtakım olgu ve kavramların eleştirisine veya reddine dayanmaktadır.

Eleştirel Kuramı özünde bir sistem eleştirisi olarak algılamak mümkündür (Karadeniz, 2011: 57). Çünkü eleştirel düşünce, bilimsel bilginin, ancak eleştiri yoluyla üretilebileceğini temel alır (Balkız, 2004: 141). Bu düşünsel akım, Engels'in geliştirdiği Ortodoks Marksizm'in tarihe ekonomi merkezli bakan ve kültürü ikincil bir olgu olarak gören yaklaşımına karşı durmuştur. Bu bağlamda Marksist teorisyen Lukacs'ın öne sürmüş olduğu, kültürel üretimin ekonomik ilişkilerden bağımsız bir bütün yaşam biçimi olduğu savı, Frankfurt Okulu'nun temsilcilerinden olan Adorno, Horkheimer, Marcuse gibi düşünürler tarafından sistematikleştirilmiştir (Seta, 2011: 31). Frankfurt Okulu, bir dogmaya dönüştüğünü ileri sürdükleri Marksizmi felsefi-teorik bir zemin üzerinde yeniden kurmayı amaçlamaktadır. "Marksizmi sıradanlaşmış Ortodoks yorumlardan kurtarmak" adına tutulan yol, Kant'ta, Weber'de "yeni kökler" bulmaya yönelmiş, zamanla Marksizmle olan ilişkileri daha da zayıflarken, Weber'in etkisi öne çıkmıştır (Holz, 2012: 17).

Akademik literatürdeki adını, Horkheimer'in 1937 tarihinde yazdığı, 'Geleneksel ve Eleştirel Kuram' başlıklı makalesinden alan Eleştirel Kuram (Slater, 1998: 61), 1960'lara kadar modernizme karşı yöneltilen en ciddi eleştirileri içermesi açısından özgün bir düşünce akımıdır (Bilir, 2007: 36). Kuram, aynı zamanda geleneksel beşeri bilimlerin alternatiflerindedir (Yalçın,

¹ Eleştiri, günlük hayatta çok sık kullanılan bir davranış biçimi olup, Türk Dil Kurumu tarafından "Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit" olarak tanımlanmaktadır.

2010: 103). Pozitivizmi ve araçsal akli eleştirir, toplumsal yaşamın farklı alanlarını eleştirel bir analize tâbi tutar. Temel dayanağını, başlangıçta felsefî düşüncelerin eleştirel bir analiziyle daha sonra ise kapitalist sistemin doğasına ilişkin eleştiriyle biçimlenmiş olan Marksist anlayıştan alır.² Ancak Marks'ın görüşlerine dayansa da bu okul, Marksizm'in ekonomist ve mekanik yorumlarına karşı çıkarak, ekonomi ile birlikte toplumsal yaşamın öteki alanlarıyla da ilgilenmektedir (Balkız, 2004: 142-143). Özetle Eleştirel Kuram, toplumsal pratiklerin tartışılmasında eleştirel bir perspektif geliştirme çabası içerisinde olup bunu yaparken de kapitalist toplumun temel çelişkilerini ortaya koymayı amaçlar (Zengin, 2009: 23).

Eleştirel Kuramcılar, Marksizm tarafından yeterince ele alınmadığı düşünülen bürokrasi, otoriterlik, faşizm, psikanaliz gibi konular üzerine eğilmişlerdir (Zengin, 2009: 23). Toplumun ne olduğunu, nasıl ilerlediğini göstermeye çalışarak insanın özgürleşmesinin temellerini oluşturma arzusunda olmuşlardır (Karadeniz, 2011: 55). Kant'ın eleştirel felsefesinden faydalanarak geleneksel pozitivist anlayışa karşı çıkmışlardır. Okuldaki her temsilcinin görüşlerinin tam bir uyum içerisinde olduğu söylenememekle birlikte, okulun üyeleri arasındaki en büyük ortak nokta, hepsinin kapitalist toplumsal dinamiklerin tartışılmasında eleştirel bir anlayışa sahip olmasıdır (Zengin, 2008: 2-7). Bir başka ifadeyle ezilenlerin bakış açısıyla bir kapitalizm eleştirisi ortaya koymakta (Bottomore, 1989: 29), insanın kendi maddi ve kültürel varlığını yeniden üretebileceği daha iyi bir toplumun inşa edilmesini amaçlamaktadır (Aval, 2012: 10).

Frankfurt Okulu'nun Gelişimi ve Eleştirel Düşünce Yapısının Ortaya Çıkışı

Sonradan Frankfurt Okulu olarak bilinecek olan "Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü" 1923 yılında Almanya'da kurulmuştur (Slater, 1998: 15). Eleştirel düşünceyi referans alan Frankfurt Okulu, üyeleri, yetiştirdiği öğrenciler, toplumsala ve problematik duruma sağladığı karşılıklar, açılımlar ve teorik yöneliminden ötürü bir "entelektüeller topluluğu" olarak anılır (Kızılçelik, 2008: 23). Okul'un yaklaşımları dört ana kategoride sınıflandırılabilir: Grünberg Dönemi, Horkheimer Dönemi, Adorno-Marcuse Dönemi ve Habermas Dönemi'dir.

Okul, ilk kurulduğunda Grünberg'in yöneticiliğinde dönemin toplumsal düzenine muhalif, Marksizm'e yakın bir nitelik arz etmiş, işçi hareketlerini araştırmayı, Marks'ın düşüncelerini gözden geçirmeyi ve yeniden yorumlamayı amaçlamıştır. Frankfurt Okulu'nun ortaya çıktığı dönemde işçi hareketlerinin başarısız olması, okul temsilcilerinde Marks'ın bazı toplumsal koşulları incelemeyi ihmal ettiği kanısını uyandırması bunda temel etkenlerdir (Zengin, 2008: 3).

Grünberg dönemi okul için bir kuruluş dönemi olarak görülebilir. Onun döneminde Frankfurt Okulu, Marksizm üzerine bilgi ve belge anlamında, Avrupa'da var olan en kapsamlı merkez haline gelmiştir (Bilir, 2007: 17). Grünberg sonrası Frankfurt Okulu'nun görüşleri yeniden şekillenmiş ve bu değişimi sağlayan Horkheimer olmuştur. Horkheimer, bireysel psikoloji ile ilgilenmiş (Bottomore, 1989: 13, 19), kapitalist gelişim sürecinin toplumsal ve kültürel boyutları

² Eleştirel Kuram bazı çalışmalarda Marksist, bazılarında neo-Marksist bazılarında da bağımsız bir kuram olarak görülmektedir. Kökeninde Marksizm'le ciddi bağları olmakla beraber, ona hiçbir zaman tamamen sadık kalmamış ve zamanla bağıllığı daha da azalarak, bazı ana açılardan fark edilir biçimde Marksist olmayan hale dönüşmüştür. Eleştirel Kuram'ın, Marksizm'le paylaştığı ortak unsur, kapitalist burjuva uygarlığına olan karşıtlığıdır; ancak bu karşıtlığın temelleri modernitenin bizzat temelini kapsayacak şekilde genişletildiğinden Marksizm'den farklılaşır (Taşçı, 2010: 115-116).

ile kapitalizm ve özgürlük arasındaki ilişkiler üzerinde durmuştur. Horkheimer, Grünberg döneminden farklı olarak Marksist yaklaşımın aksine, sınıf ilişkilerine yoğun şekilde eğilmemiş (Zengin, 2008: 3-4) böylece Frankfurt Okulu'nun inceleme alanı Klasik Marksist metinlerden, felsefi bir yaklaşıma doğru kayış göstermiştir (Bilir, 2007: 19).

Horkheimer'den sonra okula yön veren isim Theodor Adorno ve Herbert Marcuse olmuştur (Bottomore, 1989: 27). Frankfurt Okulu Adorno döneminde, kuramsal çalışmalar kadar sanatsal çalışmalara da önem vermiş, burjuva toplumsal düzenine yönelik eleştirel tavrını sanat alanına yaymıştır. Eleştirilerini aklın araçsallaşması ve özgürlüklerin yitirilmesine bağlayan Adorno'nun, bunu yaparken üzerinde önemle durduğu, kitle iletişiminin modernleşmede oynadığı kritik roldür. Ona göre medyanın soru konusu ettiği hususlar, kitlelerin gereksinimleri ya da iletişim tekniklerinin niteliği değil, efendilerinin sesinin kitlelere ulaştırılmasıdır (Bilir, 2007: 32-33). Adorno ayrıca kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki olumsuz etkilerini ön plana çıkarmış ve kültürün kitlelerce üretilmeyip yukarıdan aşağıya bir dayatmayla oluşturulduğunu savunmuştur. Adorno'ya göre kapitalist toplumlarda ekonomik güç tekelleştikçe kültür bağımsız bir üretim ve tüketim alanı olmaktan çıkmakta, kültür endüstrisini yöneten kapitalistler tarafından şekillenen ve yönlendirilen bir sektör haline gelmektedir. Bu şartlarda kültür ürünleri meta haline gelirler. Böylelikle Adorno'ya göre popüler kültür standartlaşır, özgünlüğünü yitirir ve eleştireliliğini kaybeder. Bir başka ifadeyle gerçek kültür, insanı özgürleştirip bireyselleştirirken ve kültür endüstrisine karşı uyandırırken, popüler kültür insanları sömürür, yabancılaştırır ve onları tercih hakkı olmayan pasif tüketiciler haline dönüştürür (Seta, 2011: 31-32).

Adorno ile birlikte Marcuse da okulu aynı dönemde etkileyen isimlerdendir. Yazdıklarıyla eşitsizlik, ırkçılık, faşizan söylem ve uygulamalar, cinsel ayrımcılık, eğitimin ve çalışmanın değersizleştirilmesi, itibarsızlaştırılması çabalarını eleştirerek küresel sisteme başkaldırının sembolü olmuş, kitleleri peşinden sürüklemiş, 1960 ve 70'lerde yeni sol hareketi ve öğrenci protestolarını başlatacak bir etki yaratmıştır. Marcuse, insanları hapseden, kısıtlayan ve tek tip bir yaratığa dönüştürülen kapitalist yapıyı analiz etmeye ve bu yapıdan kurtulmanın yollarını aramaya çalışmıştır. O, önemli olanın eleştirel ve negatif olmaktan vazgeçmemek olduğunu belirtmiştir (Zengin, 2008: 4-5).

Horkheimer, Adorno ve Marcuse'dan sonra Frankfurt Okulu'nun yaklaşım tarzı değişmiş, Marksizm'in öğretilerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bunun sebebi, öğrenci ve işçi hareketlerinin başarıya ulaşamaması ve bu hareketleri destekleyen okul temsilcilerinin görüşlerinin çökmesidir (Zengin, 2008: 4-5). Ayrıca soğuk savaşın sona ermesi, neo-liberalizmin tüm dünyada yayılması gibi konjonktürel gelişmeler de bu değişimi etkilemiştir. Bu gelişmelerin ardından Habermas'ın öncülüğünde yeni bir dönem, okula yön vermeye başlamıştır. Öyle ki Frankfurt Okulu'nun ilk kuşak kuramcıları Horkheimer, Adorno ve Marcuse, Marksist öğretileri gözden geçirmeye ve güncellemeye girişmişken, ikinci kuşağı temsil eden Habermas ve takipçileri post-modernizme savaş açmaya yoğunlaşmıştır (Kejanlıoğlu, 2011: 216).

Bu çerçevede Habermas, Marksist düşüncedeki "iktisadi ögenin başat belirleyici faktör" olduğu yönündeki görüşü reddedecek kadar radikal bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Diğer taraftan devleti, çıkar grupları ve bürokrasiyi koruyan, siyasal duyarsızlığı teşvik eden bir "kötü" olarak sunarak Ortodoks Marksist yaklaşımlardan da tam anlamıyla kopmamıştır. Habermas'ı özgün kılan yanlardan biri de eleştirel düşüncenin, bir tür rasyonellik arayışı içinde olduğu ancak bunun toplumsal yapıda ve akademik yazında hâkim olan araçsal rasyonellik olmadığı görüşüdür. Habermas'ın ulaşmayı arzuladığı şey, aydınlanmanın sunduğu rasyonellik anlayışından daha farklı bir anlayış biçimidir. Buna göre araçsal rasyonellik ve katı kurallarla örülmüş, insani öğeleri dışlayan bürokrasi olgusu yerini, kendini uygulamadaki sorunlardan

yeniden kuran ve insani öze sahip bürokrasi olgusuna ve yeni bir akla bırakmalıdır. Modern devletin kamu yönetiminin temel aldığı araçsal rasyonellik, düzenlemeyi ve kontrolü içermekte, çevresini anlamayı önemsememektedir. Habermas'a göre bu durum, kamu yönetimini meşruiyet krizine sürüklemektedir (Zengin, 2009: 5, 29).

Habermas modern devletlerin rasyonellik, meşruluk ve motivasyon alanında birbiriyle ilişkili üç krizle karşı karşıya olduğunu savunur. Ona göre rasyonel krizi, pozitivistimin gerçeği doğrudan; yöntemi sonuçlardan; politikaları yönetimden; söylemi ise amaçlardan dışlamasına dayanır. Yönetim sadece teknik bir alan değildir. Politik, sosyal ve ahlaki alanlardaki çatışmalar yönetsel problemlere rasyonel çözümler bulmayı engeller. Bilimsel yönetimin meşruiyet krizi, yönetimin meşruiyeti için gerekli olan ve bireyleri birbirine bağlayan kültürel gelenekleri oluşturmada yetersiz kalır. Motivasyon krizi ise yabancılaşma, güçsüzlük duygusu, anlam-amaç-katılım yoksunluğunu ifade eder (Bates, 2001: 577).

Eleştirel Kuram'ın Temel Argümanları

Araçsal (Aydınlanmacı/Modern) Aklın Eleştirisi

Aydınlanma düşüncesi, Batı uygarlığının bilime dair birbiriyle çelişen iki farklı anlayışı temelinde ortaya çıkmıştır; bir yanda bilimsel yöntemin evreni anlama ve kavramanın tek geçerli yolu olduğu inancı; diğer yanda da; aynı bilimin giderek üretim ve kapitalist idarenin denetimine girmesidir (Karadeniz, 2011: 58). Buna göre bilimsel teoriler, dünyanın başarılı bir biçim de manipüle edilmesine aracılık eder (Guess: 2002: 84). Aydınlanma düşüncesinin temel amacı insanları, 'kötü' ve 'köleleştirici' olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafelerin (dolayısıyla da bunları üreten ve kurumsallaştırdığı varsayılan kurulu dinin) temsil ettiğine inanılan 'eski düzen'den kurtararak, 'iyi' ve 'özgürleştirici' olduğu kabul edilen 'aklın düzenine' uyumlulaştırmaktır. Ancak bunun sonucunda, günümüzde insan aklı, köleleştirilmiştir (Bilir, 2007: 38-39). Modern aklın oluşturduğu kapitalist sistemle birlikte, her şey 'pazar' içerisinde sahip olduğu bir değişim değeri karşılığında ve o değer kadar önem kazanmıştır. Yine her şey, bu amacın gerçekleştirilmesine hizmet eden bir araca dönüşmüştür. Bu araçsallaşmadan hem doğa, hem insan, hem de toplum etkilenmiştir. O halde sistemin ihtiyaç duyduğu şey, bütün bu varlıkları amaca uygun şekilde kontrol altında tutabilmek, yani piyasa içerisinde değerlendirebilmektir. Bu sürecin sonunda ise zaman; iş gününe, insan; emek gücüne, doğa; hammadde kaynağına, toplum da; piyasaya dönüşür (Bilir, 2007: 40) ve parasal değeri olmayan hiçbir değer kalmaz! Toplum, 'tüketicilik' ile yozlaştırılır, körleştirilir ve köleleştirilir (Taşçı, 2010: 134).

Aklın, doğayı ve insanı tahakküm altına almaya çalışan bir zihniyet tarafından kullanıldığına vurgu yapan eleştirel öğretilerde, bilimin tarafsız olduğu görüşü reddedilir; buna karşın aklın ilerlemeyi özgürlükle eş zamanlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğine inanılır (Yıldırım, 2007: 394). Yani Eleştirel Kuram'a göre modern dünyanın temel prensiplerinden olan araçsal akılcılık, tam tersine akıldışılığı getirmektedir (Karadeniz, 2011: 60). Eleştirel Kuramcılar bu sebeple araçsal akılı hedef alırlar. Ancak öncelikle Eleştirel Kuramcıların akılı, biyolojik bir organ olarak ele almadıklarını belirtmek yerinde olacaktır (Yalçın, 2010: 97). Habermas, araçsal aklın kullanıldığı alan olarak insan davranışlarının kendileri tarafından değil de iletişim kurulamayan yönlendirici mekanizmalar tarafından belirlendiği sistemi işaret eder. Aydınlanma ile Kant'ın³ da ifade ettiği gibi insanlar ergin olma durumuna erişmişlerdir. Yani

³ Kanta göre aydınlanma, "başka birisinin otoritesini kabullenmeye sürüklemesidir. Kant buna üç örnek verir: Kendi kavrayış gücümüzün yerini bir kitap, vicdanımızın yerini ruhani bir kılavuz aldığı, nasıl bir diyet uygulayacağımıza bir doktor karar verdiği zaman, "olgunlaşmamış" bir durumdayız demektir". Bkz. Yalçın, 2010: 98

yönetilenlerin kendi akıllarını kullanmak yerine, yönetenlerin otoritesine bağlı kalma durumu değişmiştir. Akılnı kullanan insan, hem itaat eder hem sisteme yönelik eleştirilerini sunar. Kant'a göre ideal olan budur ve buna hem vergi sistemini eleştirip hem de vergilerini ödeyen vatandaşı örnek gösterir (Yalçın, 2010: 97-102). Dolayısıyla modernite için gerekli görülen araçsal akıl, daha fazla baskı için araçlar üreten bir mekanizmaya dönüşmüştür (Karadeniz, 2011: 55).

Kuramcılar, araçsal olmayan akla önem verirler. İnsanın akıl yürütmesinin önündeki engellerin⁴ kaldırılmasını arzularak (Yalçın, 2010: 97) Eleştirel Kuramcılardan R.Box ve Denhardt, içinde yaşamış olduğumuz kapitalist toplum düzeninin koşullarının değişmesi gerektiğine inanırlar. Çünkü Box'a göre liberal kapitalist toplum hem eşitsizliğe dayanır hem de açgözlü ve rekabetçidir. Denhardt ise kapitalist toplumu, araçsal aklın hâkim olduğu, bilginin eşit olmayan şekilde üretildiği, sunulduğu ve dağıtıldığı bir yapı olarak ifade eder (Zengin, 2008: 10).

Eleştirel yaklaşım eşitlik kavramını içeren bir özgürlük düşüncesine dayanır. Bireyler, kapitalist sistemin kendi kapasitelerini engelleyici, sınırlandırıcı, köleleştirici sonuçlar doğurması sebebiyle ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan özgürleşme sayesinde kurtulabilirler. Eleştirel Kuramın ana akım kuramlardan⁵ ayrıldığı nokta budur (Yalçın, 2010: 97,101).

Eleştirel Kuramcılar aydınlanmanın zamanla belli çevrelerin himayesine girerek dönüşüme uğradığını, doğa üzerinde tahakküm kurmaya çalıştığını, edindiği bilgileri burjuva sisteminin ilerlemesi için kullanmayı amaçladığını ileri sürerler. Aydınlanma ve ilerleme düşüncesinin insanlığa sunduğu rasyonellik anlayışı, Eleştirel Kuramcılar tarafından yoğun şekilde eleştirilmiştir. Buna göre aydınlanmanın rasyonelliği, araçsal bir rasyonelliktir ve akılı tekdüzeleştirerek, tahakküme yol açmıştır. Eleştirel Kuramın temsilcileri, bu bağlamda eşitsizlik üzerine kurulu toplumsal koşulları ortaya koyabileceklerini, insanları aydınlatabileceklerini yani onlara gerçek çıkarlarının nerede olduğunu saptamada yardımcı olabileceklerini ve onları bilinçlendirebileceklerini düşünmektedirler. Böylelikle de toplumsal değişimin gerçekleşmesine katkıda bulunacaklarına inanırlar (Zengin, 2009: 24-25).

Kuramcılarının aklın araçsallaştırılmasına ilişkin görüşlerine de kısaca yer vermek yerinde olacaktır. Denhardt akıl yürütme tarzlarını "gereksinim duyulunca danışılan nesnel bir varlık" ve "verilen bir amacı gerçekleştirmek için gerekli olan araçlar" olarak ikiye ayırarak buradan aklın özerkliğini kaybeden bir araç haline gelişini tasvir eder. Bu tasvirden hareketle hem pozitivizmi hem de pragmatizmi kişiselleşmiş, bireyselleşmiş, nesnelliğini kaybetmiş akıllar olarak gördüğü çıkarımı yapılabilir. Marcuse'un ise aklın araçsallaştırılmasına yönelik eleştirisi daha açıktır. Ona göre aklın belli amaçlara yönelik olarak kullanılması, toplumsal sorunların tartışma dışı kalmasına neden olmaktadır (Yalçın, 2010: 101). Bu aşamada aklın araçsallaştırılması tartışmalarına daha sonra tekrar değinmek üzere son vermek ve kuramcılar tarafından onunla ilişkilendirilen pozitivizm olgusunu açıklama çabalarına girişmek yerinde olacaktır.

Pozitivizmin Eleştirisi

Pozitivizm, Augustos Comte ve De Saint-Simon tarafından 19. yy'da öne sürülen, doğru bilgiye yalnızca olayların incelenmesiyle ulaşılabileceğini ve bunun deneysel bilimlerle mümkün

⁴ Bu engeller mekanik iş süreçleri, eğitim yetersizliği, hiyerarşik bağımlılık, rıza yönetimi ve yanlış bilinç yaratmadır. Bkz, Yalçın, 2010: 97.

⁵ Ana akım kuramlar, kapitalizmin üst-yapısal meşruiyetini sağlar. Pozitivizm ve pozitivistik ilerleme de, bu işleve sahip olduğu oranda, Eleştirel Kuram tarafından eleştirilir. Bkz. Taşçı, 2010: 115.

olacağını savunan felsefi yaklaşımdır. Comte, olguları araştırmak ve olgular arasındaki sabit ilişkileri gözlemek gerektiğini böylece doğa yasalarının bulunabileceğini ifade eder. Bunun ise ancak gözlem ve deneylerle sağlanabileceği, deneyle doğrulanmayan “şey”lerin anlamsız kabul edilmesi gerektiğine inanır (Sönmez, 2010: 161). Yani pozitivism, bilgiyi bilimsel bilgiye, bilimsel bilgiyi de gözlem ve deney ile doğrulanabilen doğa bilimlerine indirger (Taşçı, 2010: 126)

Eleştirel Kurama göre pozitivism, sosyal dünyayı “şey”leştirir ve bu dünyayı doğal bir süreç gibi gösterirken, sosyal aktörlerin dünyayı dönüştürme kapasitelerini görmezlikten gelerek onları doğal güçler tarafından şekillendirilen pasif varlıklar konumuna indirger. Pozitivism, verili gerçekliği doğal bir gerçeklik olarak kabul ettiğinden, onu radikal olarak değiştirmeyi de düşünmez. Çünkü pozitivism, bir tür muhafazakârlık ve toplumun insan iradesinden bağımsız doğa yasalarına sahip olduğu şeklindeki algıdır (Karadeniz, 2011: 57-58).

Pozitivizme göre modern bilim var olanın bilgisidir, özünde tarafsızdır ve nesneldir. Pozitivizmin kendisini bu şekilde sunması, Eleştirel Kuramcılar tarafından aldanım olarak görülür (Bilir, 2007: 42). Bu noktada M.Horkheimer’in pozitivismi “dünyayı yalnızca deneyde dolaysız olarak verilen biçimiyle algılayarak öz ve görünüş arasında bir ayırım yapmadığı” ve “olgu değer arasında bir ayırım koyarak bilgiyi insan istemlerinden ayırdığı” gerekçesiyle eleştirmesi (Bottomore, 1989: 14) örnek gösterilebilir. Kuramcılara göre Pozitivizm bir kesitten, bir bağlamdan ya da evrensel olmayan herhangi bir şeyden elde ettiği bilgiyi niteliksel olarak çarpıtır; onu evrensel geçerliliğe sahipmiş gibi sunar, mutlaklaştırır. Bunu yaparken de hem tüm insanlığı hem de kendisini aldatır; çünkü yalnızca bu varsayımsal kurgu üzerinde kendi geçerliliğinin kanıtlanmasına girişebilmektedir. Eleştirel kuram için her şeyi kapsayan genel ölçütler yoktur, bunun sebebi ise böyle ölçütlerin her zaman olayların tekrarına ve dolayısı ile kendini yeniden üreten bir totaliteye bağlı olmasıdır (Bilir, 2007: 42).

Frankfurt Okulu, Sanayi Devrimi’nin yarattığı kitle toplumu ve kültürünün; kamusal alanın giderek küçülmesine, özerk bireyin yok olmasına, bilimin “araççı” bir role soyunmasına neden olduğunu iddia eder. Buna göre burjuva biliminin insancıl ilkeleri ön plana almayan değerleri topluma hâkim olmakta, kaçınılmaz biçimde teknolojiye ve bürokrasiye odaklanan yeni bir tahakküm tarzına zemin hazırlamaktadır. Bireyler arasındaki ilişki ise giderek şeyler arasındaki ilişkiye dönüşmektedir (Karadeniz, 2011: 55-56).

Eleştirel Kuramcılar, pozitivismin insani öznelliği göz ardı ettiğini düşünmektedirler. Bilgi edinmeyi çok önemsemekte, insan öznelliğini yok sayan, bireyi göz ardı eden pozitivismi eleştirmektedir. Teklikten ziyade farklılıkları vurgulamakta, başkalarını ve toplumu düşünmeyi birincil erdem olarak kabul ederek bireyleri/yurttaşları bilgilendirmeyi/aydınlatmayı ve özgürleştirmeyi kendilerine görev edinmektedir (Zengin, 2009: 24-25).

Kuramcıların pozitivismeye olan soğukluğunun sebeplerinden biri de Nazizm’dir. Frankfurt Okulu’nun temsilcilerinin 1930’lu yıllarda Almanya’da çalışmalarını sürdürmesine engel olan ve ABD’ye taşınmasına sebep olan Nazizm’in Almanya’da güçlenmesi, Okul’un bu alana ilgi duymasına yol açmıştır. Nazizm gibi akıldışı olarak görülen bir fikre katılmaya insanların nasıl ikna olduklarını araştıran Eleştirel Kuramcılar, sosyalist bir dünyanın kurucusu olarak kuramsallaştırılan modern işçi sınıfının nasıl olup da faşizmin hizmetine girdiğinin yanıtı aramışlardır. Bu kapsamda yapılan araştırmalarda toplumsal analizlerin yanı sıra Freud’un psikanaliz yöntemi uygulanmıştır. Ancak bu araştırmalar sonucunda, anket yöntemi ile elde edilen bulguların yetersizliği, zaten kuşku ile yaklaşılan bu teknikten iyice uzaklaşılmasını getirmiştir. İşte bu da doğa bilimleri ve pozitivism eleştirisine ve Hegel’in diyalektik yöntemine kaymaya yol açmıştır (Bilir, 2007: 28-29). Bu noktada pozitivismin yerini alan felsefe, Eleştirel Kuramcılar için sadece bilme ve öğrenme aracı değildir. Düşünce, aynı zamanda toplumsal

değişime giden yoldur (Timur, 2008: 27). Netice olarak Eleştirel Kuramcılarının üzerinde durduğu şey; pozitivist sosyal bilimin yüzeyselliği, eleştirellikten uzak olması, baskıcı bir yönetime ideolojik destek ve meşruiyet sağlamasıdır (Taşçı, 2010: 129).

Eleştirel Kuram-Kamu Yönetimi İlişkisi ve Kamu Yönetimine Eleştirel Bir Bakış

Eleştirel Kuram'a, kamu yönetimi disiplininin ilgisi, Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı (YKY) ile başlamıştır. Bu kuramın kamu yönetimi ile ilişkisini ortaya koymak ve daha iyi algılanabilmesi sağlamak için Birgül Ayman Güler'in yapmış olduğu Kamu Yönetimi okullarının sınıflandırılmasını göstermek yarar sağlayabilir. Güler'e göre (2005: 2) Kamu Yönetimi okulları dört ana sınıfa ayrılabilir: 1900-1925 arası Klasik-Geleneksel Okul, 1925-1950 arası Neo-Klasik Davranışçı Okul, 1950-1980 arası Modern Okul, 1980-2005 arası Neo-Modern Okul. YKY, 1980 sonrası Neo-Modern Okul'un bir ayağını oluşturur. Eleştirel Kuram da, bu noktada YKY Yaklaşımı (Yönetişim) içerisinde hayat bulur. Bu noktada YKY Yaklaşımını ve Yönetişim düşüncesini kısaca açıklamak faydalı olacaktır.

YKY, Weberyen anlamdaki bürokratik ve yavaş işleyen yönetimin yerini pazar ilkelerine ve yurttaşın memnuniyetine dayanan, esnek, karar verme katmanları daha düz, sonuca yönelik ve girişimciliğe önem veren bir anlayışa terk etmesi, işletme kavram ve tekniklerinin kamu örgütlerinde de uygulanmasıdır (Ateş, 2002: 8). Yönetişim kavramı ise 1990'lar sonrası Kamu Yönetimi literatürüne girmiş olup değişen devlet-vatandaş ilişkilerini açıklamaya çalışmaktadır (Sobacı, 2007: 220). Diğer sosyal bilim alanlarında olduğu gibi yönetişim teriminin de tek ve üzerinde uzlaşmış bir tanımı yoktur, kullanımı ve uygulanmasında belirsizlikler ve değişkenlikler mevcuttur. Ancak kavram genel olarak, yönetim sürecinde rol oynayan kurum, aktör ve örgütler arasındaki etkileşimi, resmi ya da sivil kişi grup ve kuruluşların idari faaliyetlere katılımını, hükümet dışı aktörlerin de etkin bir şekilde yönetim faaliyetlerinde yer almasını ifade eder. Merkezi iktidarın emir-komuta üzerine dayanan hiyerarşik yapısının yetersizliğine inanır, çoğulcu modeli destekler. Devlet ile devlet dışı alan (kamu-özel sektör) arasındaki işbirliğinin ve ilişkilerin geliştirilmesi, çok kutuplu karar alma mekanizmaları oluşturulması gerekliliğini savunur (Yüksel 2000: 145-146). Yönetişim, birlikte yönetme, birlikte düzenleme ve kamu-özel sektör ortaklığı felsefesine dayalı bir yönetim anlayışıdır. Bu anlayışa göre vatandaşlar kendilerini ilgilendiren konularda alınacak kararların oluşum süreçlerine (karar alma süreci) katılırlar (Sobacı, 2007: 222).

Kamu Yönetiminin Eleştirel Kuramla ilişkisini sağlayan yaklaşımları kısaca tanımladıktan sonra, bu ilişkinin tarihsel arka planına bir parantez açmanın tam sırasındadır. Bu tarihsel arka plan, oldukça dar kapsamlı olup yalnızca son 30 yıllık süreci kapsamaktadır. Kamu Yönetimi Kuramcılarını, Eleştirel Kuramcılarının kamu örgütlerinde pratiğe dökülebilir düşünceleriyle ilgilendirmişlerdir. Kamu Yönetimi alanı, Eleştirel Kuramı geliştirmekle uğraşmamış⁶, onu tanıtmaya ve anlamaya çalışmıştır (Yalçın, 2010: 97).

Eleştirel Yaklaşım, Kamu Yönetimi disiplininin sınırları belli olmayan, kendi içinden kuram dahi çıkaramayan, geniş kapsamlı toplumsal konulardan çok mikro düzeyli örgütsel yönetimle ilgilenme hatasına düşen, yeterli bilinçte öğretim kapasitesine sahip olmayan bir alan olarak görülmektedir. Bu paralelde, modernizme ait çelişiklere karşı çıkararak ekonomik alan-siyasal alan ya da yönetim-siyaset gibi ayrımların gerçekliği anlamaya engel teşkil ettiğini savunurlar. Benzer eleştirileri R.Box ve R. Denhardt da yapmıştır. Her ikisi de Kamu Yönetimi ile Eleştirel Kuramı kaynaştıran önemli kuramcılardır. Hem Box hem de Denhardt, Kamu Yönetimi disiplininde ana akımın pozitivist olduğu, işletme disiplinine yakın durduğu, kendi karakterini

⁶ Oysa Denhardt gibi Eleştirel Kuramcılar Kamu Yönetimi disipliniyle Frankfurt Okulu'nun yaklaşımını birleştirmeye çabalamıştır.

tam oturtamadığı, yurttaş ve siyaset yerine etkinlik ve verimliliğe odaklandığı için eleştirmektedir (Zengin, 2008: 2-27).

Gerçekten de yönetim bilimi-kamu yönetimi ayrımı çerçevesinde süren ana akım tartışmalar, sözü edilen akademik disiplinin gelişiminde zaman kaybettirici bir rol oynamıştır. Kimi araştırmacılar yönetim bilimini hem özel hem kamu yönetimi olarak görürken, kimi sadece kamu yönetimi, az da olsa kimi de özel yönetim olarak görür. Oysa bu tartışmalar daha dar kapsamlı tutulup burada harcanan zaman ve emek, alana ilişkin yeni teoriler geliştirmeye harcanmış olsaydı, özellikle günümüzde birçok ülkede halen mevcut olan demokrasi, meşruiyet, diktatörlük gibi sorunlar üzerinde daha fazla çözüm önerisi ortaya çıkabilirdi.

Eleştirel Kuramcılar değişimi hedeflemekte olup, onlara göre hem toplumsal yapının hem de kamu yönetiminin yapısal bir değişikliğe uğraması gerektiğini savunurlar. Bununla beraber kamu örgütlerinde sadece katı bir kurumsal etkinlik-verimlilik amacına odaklanılmamalı, kamu yönetimini var edenin kamu çıkarı/yararını gözetme ve yurttaşın ihtiyaçları doğrultusunda hizmet sunma olduğu unutulmamalıdır (Zengin, 2009: 25-26).

Kuramcıların arzuladığı değişim, demokratik bir yönetim sistemini temel almaktadır. Bu yönetim sistemi sadece siyasilerin, baskı gruplarının ve bürokratların/kamu yöneticilerin görüşleriyle, çıkarlarıyla belirlenmemeli, bu güçlerin dışında var olan toplumsal kesimler, yurttaşlar bu sisteme demokratik bir yönetim düzeniyle monte edilmelidir. Dışarıda kalan bu kesimlere çıkarlarının farkında olmaları konusunda yardım edilerek ve bilgilendirilerek tüm yurttaşlar karar alma süreçlerinde söz söyleme yeteneğine sahip aktif bireyler haline dönüştürülmelidirler. (Zengin, 2009: 27).

Eleştirel Kuramcılar açısından önemli bir sorunda katılım olgusudur. Kant yönetime katılmamanın yani insanları yönetme işinin başkalarına devredilmesinin, onları ergin olmama durumuna düşüreceğini savunarak eleştirel kuramcılara ilham kaynağı olmuştur. Denhardt'a göre eleştirel kuramcılar, bürokrasiyi bir baskı aracı olarak görmekte, teknik yöntemlere ve araçlara dayalı kamu politikası yapımını eleştirmekte, kamu politikası kararlarının konsensüse dayanması gerektiğini ileri sürmektedirler (Yalçın, 2010: 98, 118). Arzulanan şey kamu yöneticilerinin edindikleri birikimleri yurttaşla paylaşması, yurttaşın bilgilendirmesi, yetkilendirmesi ve en önemlisi yurttaşın ihtiyaçlarına, beklentilerine kulak vermesidir. Kamu yöneticilerinin yardımları ve cesaretlendirmeleri sonucunda yurttaşlar yönetime katılabilecek olgunluğa erişmelidir. Kuramcılar kendilerini toplumdan soyutlamamalı, günlük hayatın sorunlarını, yurttaşların beklentilerini bilmelidir (Zengin, 2009: 27).

Siyasal alan toplumun normatif yapısına değil sermayenin sorunlarına eğilir. Toplumun pratik olmayan kolay çözülebilir sorunları ile uğraşmayı tercih eder. Teknik sorunlara halkın katılımı istenmez (Depolitizasyon). Yurttaşın rolü toplumun yönünü belirlemek değil sistemin işleyişini devam ettirecek personeli seçmektir (Yalçın, 2010: 103).

Marcuse araçsal aklı küresel sistem ile ilişkilendirir ve iş-uzmanlaşma olgularını bu kapsamda örnekendirir. Marcuse'a göre mevcut kapitalist sistemde "iş" işe giren bireyden önce yaratılmaktadır. İş yaratan sistem, işe girecek olan bireyin kişiliğini de şekillendirir. Bu da insan kişiliğinin araçsallaştırılması anlamına gelir. Aynı şekilde işin standartlaştırılması da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Standartlaşma uzmanlaşmayı, artan uzmanlaşma da birbirinden kopuk ve karmaşık birimleri ortaya çıkaracağından tüm bunlar yönetilme ihtiyacını ortaya çıkaracaktır (Yalçın, 2010: 116-117).

Kamu Yönetimi – küresel sistem bağlamında teknoloji konusu Eleştirel Kuramcılar açısından üzerinde durulan bir diğer meseledir. Marcuse'a göre, Taylor'un bilimsel işletim yaklaşımı teknolojik ussallığı otokrasinin bir aracı haline getirmiştir. Teknolojik ussallık bireyin yakın

çıkartıyla ilgili bir kavram olup, bu kavramda teknolojinin ve büyük örgütlerin egemen olduğu kültürün kendine özgü bir düşünme tarzı vardır. Bu kültür içinde ortaya çıkan kalıp ve standartların yarattığı kısıtlamalar sebebiyle, böyle bir ortamda birey, kendi çıkarına odaklı özgür aklını kullanamamaktadır. Birey teknolojinin de yer aldığı bu aygıtın dayattığı sınırlar içinde düşünmek ve davranmak ve kendisini kalıplara sokmak zorundadır. Marcuse'a göre, makine sürecinin yarattığı sınırlar ve standartlar bir noktadan sonra bireye doğal gelmektedir. Bireyin bu standartlara ve gereklere uyması en akılcı davranışlar olarak gözükmektedir. Birey eğer günlük hayatını sürdürmek istiyorsa kendi özgür iradesini değil içinde bulunduğu mekanik sistemin gereklerini yerine getirmek zorundadır (Yalçın, 2010: 112-113).

R.Box'a göre her şeyin belirsizleştirildiği post-modern küresel dünyada, statükoyu eleştirmek ona alternatif getirmek kolay bir şey değildir. Çağdaş yapı, eleştirel düşünmeyi engellemektedir (Zengin, 2008: 11). Box'a benzer şekilde Horkheimer ve Adorno, Nazizm gibi totaliter toplumları ve modernizmi aynı anda eleştirerek toplumsal yaşam tarzlarını değiştiren Amerikan tarzı tüketim anlayışının çok büyük tahribatlara yol açtığını iddia ederler (Bilir, 2007: 30). R.Box'a göre yönetim sistemi, parayı ve gücü elinde tutanlara ve onların çıkarlarına hitap eder. Yurttaşın katılımına soğuk bakar (Zengin, 2008: 10). Bunun Marks'ın üretim araçlarına sahip burjuva egemen toplum görüşüne uyduğu ve anti-kapitalist çizgide olduğu söylenebilir.

Box kişilerin üretimin bir parçası olarak konumlandırılmalı ve tüketimle tatmin edilmeleri sebebiyle sorgulamaktan vazgeçirilmiştir. Bu aynı zamanda onların özgürlüklerinden vazgeçmeleri anlamına gelir. Eleştirel Kuramcılar insanların bu durumdan kurtulabileceği üzerinde uzlaşmışlardır ancak bunun yöntemi konusunda farklı düşünmektedir. Bunun yolu bazı kuramcılara göre devrimci sınıf mücadelesi iken Habermas gibilerine göre iletişim ve diyalogdur (Zengin, 2008: 18). Aslında ikinci yöntem Eleştirel Yaklaşımın özüne ve ruhuna da uygundur. Diyalog ve iletişim kuramcılarının birçoğunun talep etmiş olduğu katılıma işaret etmekte, buna ek olarak uzlaşma ve anlayışı beraberinde getireceğinden demokrasinin gelişimine katkı sağlayacaktır. Bu yüzden devrim ve sınıf mücadelesi ile toplumsal değişimi amaçlayan fikirlerin artık günümüzde makul kabul edilemeyeceği ve gerçekçi olmadığı aşikârdır.

Marcuse'a göre artık insansız ve öznesiz, yüksek düzeyde gelişmiş bir teknolojik aygıtın yönetiminde, bireyler rollerini yerine getiren eklentilerin var olma sahasına dönüştürülmüştür (Bilir, 2007: 35). Ahmet Alpay Dikmen bu konuyu Makine İş Kapitalizm ve İnsan adlı eserinde şöyle etmiştir: Üretim yapısının aletten makineye kayması, oldukça önemli bir değişime yol açmıştır. Alet ile üretilen her şey zanaatkarlık ve insan gücü gerektirir, her üretilen malzeme birbirinden farklıdır. İşler siparişe göre yapılır. Alet ile üretimde işyeri ilişkisi; usta-çırak ilişkisidir, otorite olgusu insani ve duygusaldır, zaman/mekân ilişkisi ise profesyonel bir yapıda değildir. Çalışma saatleri esnektir, isteğe bağlıdır. Makine gücü ise insan gücü dışında başka kaynaklara ihtiyaç duyar. Belirli bir tasarım sonu ortaya çıkmıştır, mekanik bir düzenektir (aynı işi defalarca yapar). Makine ile birbirinin tıpatıp aynı ürünler yapılabilir. Bu üretim tarzı siparişin yanı sıra fazladan üretime dayanır. Üretilen mallar daha sonra pazarlanır. Makine tarzı üretimde ise işyeri ilişkisi çok daha kapsamlı ve karmaşıktır, insani ya da duygusal olmayan norm ve kurallara, ast-üst ilişkisine dayanır, zaman/mekân açısından çalışma şartları vardiyalı sisteme dayanır. Fordist üretim yapısı ya da modern iş örgütlenmeleri Frankenstein'e benzer. Bir yandan büyük bir mucize olarak yararlı bir olgu iken bir yandan modern bir "ucube"yi andırır. Fordist üretim yapısı ile üretim hızla ve miktar yönünden oldukça artmış ancak diğer yönden montaj hattında çalışanların işini rutinleştirmiş, anlamsızlaştırmıştır. Yani bir "ucube" bir canavar yaratmıştır. Yönetim yazını ise bu "ucube"nin görüntüsünü ortadan kaldırmaya çalışır (Dikmen, 2013: 29-50).

Kamu Yönetiminin eleştirel kuramla ilişkisinin yeterli derinlikte olmadığı daha önce söylenmişti. Bunun istisnası bir örnek olarak Yeni Kamu Hizmeti anlayışı verilebilir. Yeni

Kamu Hizmeti (YKH), YKY, YKİ ve Yönetişim olarak adlandırılan yaklaşımlara bir tepki olarak doğmuştur. ABD’de Clinton dönemindeki reform programı olan devleti yeniden icat etme hareketine karşı bir tepkidir. YKH’nin bu niteliğini kanıtlamak için, bu yaklaşımın temel önermelerini hızlıca bir gözden geçirmek yetecektir. YKY’nin bazı ilkeleri ile taban tabana zır olan YKH’nin temel unsurları şöyledir: “Müşterilere değil yurttaşlara hizmet etmek; kamu çıkarını bulmaya yönelik çaba sarf etmek; yurttaşlığa, girişimcilikten daha üstün değer vermek; stratejik düşünmek, fakat demokratik biçimde hareket etmek; basit sorumluluk yerine kapsamlı sorumluluk; dümen tutmak yerine hizmet etmek; verimliliğe değil insanlara öncelik vermek” (Yalçın, 2010: 96).

2. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada incelenmiş olan Eleştirel Kuram, 1933’te Almanya’da kurulmuş olan ve daha sonra Frankfurt Okulu olarak bilinen bir akademik enstitünün çalışmalarının özünü oluşturan negatif, sorgulayıcı ve eleştirel bir bakış açısını ifade etmektedir. Kuram, tek bir akademik ya da ideolojik görüşü temsil etmez. Zaman zaman Marksist, zaman zaman yapısalcı, bazen de Marksizm karşıtı bir anlayıştan beslenir. Ancak özünde anti-kapitalisttir ve kapitalist sistemin şekillendirdiği modern toplumsal düzene karşı çıkışın kuramsal ifadesidir.

Eleştirel Kuram’a göre modern kapitalist sistem insana ait her şeyi metaya dönüştürmüştür. İnsan aklını araçsallaştırmış, insanı ve onun yaşamını sistemin belirlediği sınırlar içerisine hapsederek düşünce ve özgürlüklere engeller koymuştur. Sadece akıl değil, bilim de -pozitivist anlayışın sayesinde- seçkinler, bürokratlar ve burjuva gibi önde gelen toplumsal sınıfların egemenliğinin ve çıkarlarının devamını sağlayacak bir araç haline getirilerek kapitalist sistemin emrine girmesi sağlanmıştır. Bilimin felsefi aklı dikkate almaması, insanın gerçeği görmek adına sorgulayabilme yetisini kısıtlamıştır. Böylece insan kendisine sunulan her şeyi doğru kabul etmeye başlamış ve sisteme biat etmiştir. Bunun sonucunda da insan, özgürlüğünü kaybetmiştir.

Eleştirel Kuramın Kamu Yönetimi disiplini ile ilişkisi ise henüz tarihsel arka planı çok derin olmayan yeni bir süreçtir. 1980 sonrası neo-liberal politikaların yaygınlaşması ile ortaya çıkan akımlardan Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımının içerisinde eleştirel yaklaşım ile bağ kurulabilmiştir. Cox ve Denhardt, kamu yönetimi alanı ile ilgili eleştirel düşünceleri ile öne çıkan Eleştirel Kuramcılardır. Kuramcılarının üzerinde durdukları ve alanı eleştirdikleri temel noktalar; Kamu Yönetimi disiplininin sınırları belli olmayan, dağınık ve bütünlükten uzak, kuramsal altyapısı yetersiz ancak buna rağmen ilgisini yönetim-siyaset, kamu yönetimi-işletme gibi gerekli olmayan alanlara yönelmiş bir bilim dalı olduğudur. Oysa kuramcılara göre demokrasinin ve toplumsal değişimlerin sağlanması için yurttaşın yönetime katılımı, bireysel hakların ve özgürlüklerin geliştirilmesi, modern sistemin sorgulanması gibi sorgulayıcı ve geliştirici bir akademik anlayışın alana hâkim olmasını sağlamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, H. (2002). “Kamu Örgütlerine Yönelik Yönetimsel Bilgi ve Siyaset Aktarımı: Eleştirel Bir İnceleme”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (27): 1-21.
- Aval, B.S. (2012). *Saddam Hüseyin Ve Bin Ladin’in Ele Geçirilmesinin Uluslararası Kamuoyuna Sunumunun Hegemonya Kavramı Kapsamında Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Balkız, B. (2004). “Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi”, *Sosyoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, (12-13): 136-158.

- Bates, R. J. (2001). "Eleştirel Teori Açısından Eğitim Yönetimi", (Çeviren: Turan, S ve Şişman, M.) *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, (28): 557-571.
- Bilir, O. (2007). *Eleştirel Kuram ve Türk Düşüncesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bottomore, T. (1989). *Frankfurt Okulu (Eleştirel Kuram)*, (Çeviren, Çiğdem, A.) İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Dikmen, A.A. (2013). *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*, Ankara: Pratika Yayınları.
- Holz, H. H. (2012). *Frankfurt Okulu Eleştirisi*, (Çeviren, Geridönmez, O.) İstanbul: Evrensel Bayım Yayım
- Geuss, R. (2013) *Eleştirel Teori Habermas ve Frankfurt Okulu*, (Çeviren, Keskin, F.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güler, B. A. (2005). "Kamu Yönetimi Yaklaşımları Nasıl Sınıflandırılabilir?", *Çalışma Notu*, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/kysiniflan.pdf>, Erişim Tarihi: 30.09.2019
- Karadeniz, A.E. (2011). *Eleştirel Yönetim Teorisi: Ritzer'in "McDonalddlaştırma" Kavramından Hareketle Modern Örgütlere Eleştirel Yaklaşımların İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kejanlıoğlu, B. (2011). *Frankfurt Okulunun Türkiye'deki İzleri*, Ankara: Deki Yayınları.
- Kızılcılık, S. (2008) *Frankfurt Okulu*, Ankara: Anı Yayıncılık
- SETA, (2011). "Toplumun, Kültür Politikaları ve Medyanın Kültürel Süreçlere Etki Algısı Araştırması", Ankara: SETA Yayınları,
- Slater, P. (1998). *Frankfurt Okulu, Kökeni ve Önemi*, (Çeviren, Özden, A.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sobacı, M. Z. (2007). "Yönetişim Kavramı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirmeler", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (1): 219-235.
- Sönmez, V. (2010). "Auguste Comte (1798-1857) Pozitivizm (Olguculuk)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3 (3): 161-163.
- Taşçı, S. (2010). *Eleştirel Kuramda Modernite Sorunsalı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Timur, T. (2008). *Haberması Okumak*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Yalçın, L. (2010). *Kamu Yönetimi Kuramları: Yöntembilimsel Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yüksel, M. (2000). "Yönetişim (Governance) Kavramı Üzerine", *Ankara Barosu Dergisi*, (3): 145-160.
- Zengin, O. (2008). "Kamu Yönetimi Disiplininde Eleştirel Kuram: Box ve Denhardt Üzerine Bir İnceleme", *Amme İdaresi Dergisi*, 41 (3): 1-39.
- Zengin, O. (2009). "Günümüz Kamu Yönetiminde Ön Plana Çıkan Yaklaşımlar", (Ed.) Barış Övgün, Kamu Yönetimi Yapı İşleyiş Reform, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598: 1-41*.